

VICTIM, OBJECT, LOSER, BREADWINNER AND ACTOR

A more complex understanding of trafficked women

NINNA MÖRNER

Keywords

Feminism, trafficking, illegal trade, prostitution, victimology, human rights, victim of crime, migration

Summary

The intention of this article is to broaden the perception of women trafficked for sexual purposes. It is argued here that women can be both victims and actors; they may for example at the same time be main supporters of a household and passive objects in a merciless commerce.

Victimhood is a social construction, it is stressed here. The image of a trafficking victim is a notion that the trafficked women is related to and ordered by. Those that fulfill the idea of trafficked women are more likely to get support and assistance.

An empirical study of 9000 trafficked persons from seven different countries of the former Soviet Union and Eastern Bloc is presented.

An analysis of the respondents shows that there are differences among them, and intersectional relationships within the group of trafficked persons. Four sub-groups are identified, and various push and pull factors are linked to those sub-groups. Their specific needs and problems are discussed from different feminist theoretical perspectives, and applied on four case studies.

The empirical study and its results may in-deepen the understanding of the variety amongst trafficked women and thus enable support and identification mechanisms to be evaluated to meet the needs of each subgroup under the umbrella of trafficked persons for sexual purposes.

Traffickerade kvinnor beskrivs ofta som bortförda offer för illegal sexhandel och brutalt våld. Det medför risken att de utsatta måste uppvisa "rätt" historia för att få tillgång till rättslig och medmänsklig hjälp. I en artikel som bygger på dokumentation av 9000 trafickerade personer visar Ninna Mörner på gruppens heterogenitet, och föreslår nya verktyg för att fler ska nås av rätt stödinsatser.

OFFER, OBJEKT, FÖRLORARE, FÖRSÖRJARE, AKTÖR

- en mångfasetterad bild av traffickerade kvinnor

NINNA MÖRNER

Många kvinnor från de forna kommunistiska länderna i Sovjetunionen och i Östeuropa traffickeras för sexuella ändamål. Det är de flesta överens om. Beskrivningarna av de utsatta skiljer sig dock åt. De framställs ofta som viljelösa offer för en organiserad brottslighet som lurats eller med våld förts över gränsen till främmande land, där de mot sin vilja tvingas sälja sexuella tjänster under förnedrande former till män. Andra gånger framstår de traffickerade kvinnorna som ekonomiska aktörer som försöker försörja sig själva och sina familjer, eller skapa sig en ny framtid bortom traditionella förväntningar, och att de söker sig över gränsen via de kanaler som står till buds, till de arbeten som finns. Det tycks alltså som om traffickerade kvinnor antingen kan beskrivas som handlingskraftiga aktörer som söker bygga sig en ny framtid i ett annat land, eller som viljelösa offer utsatta för övergrepp utifrån och uppifrån.

Intentionen med den studie som presenteras här är att koppla feministisk teori till empiri om traffickerade kvinnor och därigenom problematisera och gå bortom dikotomier. I artikeln hävdas att det inte går att utesluta det ena synsättet för att man väljer det motsatta: kvinnorna är inte enbart offer eller enbart

aktörer. Det handlar inte om antingen eller, utan om både och. Trafficking är en process under vilken kvinnornas agerande och utsatthet kan förändras. Det ska också sägas att trafficking för sexuella ändamål bara är en av flera former av exploatering som rymms i begreppet trafficking enligt den internationella definition FN antagit i Palermo-protokollet.¹ I denna artikel fokuseras främst kvinnor utsatta för trafficking för sexuella ändamål, även om män och barn samt andra former av exploatering berörs för att sätta frågan i sitt sammanhang.

Artikeln inleds med en genomgång av de feministiska teorierna om könshandel, därefter diskuteras olika föreställningar kring kvinnor som offer för sexuell exploatering eller som aktörer som säljer sexuella tjänster. Avsnittet syftar till att lägga en grund för den empiribaserade analys som sedan följer, där ett empiriskt underlag på cirka 9000 traffickerade personer från sju olika länder i forna Sovjetunionen och Östblocket analyseras. Det empiriska underlaget, som kommer från IOMs (International Organisation of Migration) fältstationer, ligger till grund för en diskussion kring olika push- and pullfaktorer, det vill säga faktorer som bidrar till att människor söker sig bort från det land de befinner sig i (push) och faktorer som lockar människor till ett annat land (pull).² Underlaget föranleder en kategorisering av fyra undergrupper av traffickerade. För att pröva kategoriseringen placeras ett antal autentiska berättelser, hämtade från svenska rättsfall, in i undergrupperna och problematiseras utifrån olika feministiska synsätt.³

Splittrad syn på könshandel

Det finns omfattande litteratur om könshandel, och en splittrad feministisk syn råder på området, med å ena sidan abolitionister som hävdar att all könshandel är ett uttryck för strukturellt förtryck och gör kvinnan till ett offer, och å andra sidan liberala feminister som ser prostitution som ett arbete och hävdar att det är stigmatiseringen av yrket som är problemet för kvinnorna.⁴

Jenny Westerstrand går i sin avhandling igenom polemiken mellan de olika ståndpunkterna och problematiserar hur den påverkar synen på kvinnorna som aktörer eller offer.⁵ Jenny Westerstrand noterar också att denna konflikt påverkar synen på trafficking och val av metod och mål för att förbättra situationen för utsatta. Att det finns en konflikt mellan två olika läger avseende synen på könshandel är alltså något som tidigare konstaterats och diskuterats.

Liberala feminister

Liberala feminister, eller pro sexarbetare som de även kallas, menar att det är arbetsförhållanden som förslavar kvinnorna och att de förbud och den migrationspolitik som förs i namn av att stoppa trafficking och prostitution försämrar situationen för kvinnorna. Jo Doezema hävdar till exempel att man ger näring åt

antifeministiska strömningar som vill snäva in kvinnors sexuella självbestämmande om man utgår från att en kvinna som säljer sexuella tjänster inte gör det frivilligt.⁶

Kamala Kempadoo anser också att Pa-lermoprotokollet är skrivet som ett verktyg för stater och globala institutioner som vill motverka illegala flyktingsströmmar och stoppa gränsöverskridande handel utanför statens kontroll. Anti-traffickingåtgärder leder till att kvinnorna får svårare att försörja sig och att de hänvisas till illegala kanaler för att ta sig över gränser.

Trafficking blir då en säkerhetsfråga, en migrationsfråga, en fråga om illegal arbetskraft, en fråga om organiserad kriminalitet – men inget av dessa perspektiv utgår från kvinnans bästa.⁷

Kvinnorna blir objektifierade som offer i diskursen om prostitution och trafficking för sexuella ändamål menar företrädare för denna feministiska tolkning. Grundsynen att män underordnar kvinnor och tvingar dem in i prostitution gör ofta situationen för kvinnorna värre, hävdar exempelvis Kempadoo. Kvinnorna är ofta kapabla att göra motstånd eller förändra sin situation, och hon tycker därmed att man ska lyssna mer på vad de utsatta själva anser.⁸

[M]any so-called trafficked persons tend to define themselves not as 'victims of trafficking' but as migrant workers who had some bad luck as a result of a bad decision.⁹

Radikalfeminister

Miriam Kathy försvarar den abolutio-nistiska, radikalfeministiska synen på

könshandel. Hon baserar sina tankar i hög grad på Carole Patemans resonemang kring att kvinnan, när hon säljer sin kropp, upplåter rätten till männen att underordna henne som person och kropp.¹⁰

Men kroppen kan inte isoleras från in-dividen resonerar hon. Kathy menar med Pateman istället att grundfrågan är varför män tar sig rätten att begära att kvinnans kropp kan handlas med som en vara på en kapitalistisk marknad. Männen skapar efterfrågan och kvinnorna utgör tillgången. Denna ojämlikhet eller könsmaktsordning är problemet.

Kathy motsätter sig alla former av syn-sätt på prostitution som inte utgår från att det råder ett ojämlikt förhållande mellan köpare och säljare. Kathy anser att det handlar om under- och överordning, inte huruvida det är frivilligt eller ej. Pro sex-arbetare resonerar som om det fanns ett förhandlingsutrymme och att prostituerade genom detta påverkar sin situation och därmed är fria – detta är att se på frihet som ett kontrakt, som om frihet är att välja att underordna sig, invänder Kathy.

In sum, the invisible precondition of the (post)modern women's visible (public) sexual "agency" is men's demand for sexual access to women.¹¹

Sammanfattningsvis finns alltså här en motsättning mellan olika feminister. Libe-rala feminister hävdar att kvinnorna agerar för att försörja sig och att de väljer att sälja sex för att det är den marknad de har att tillgå. De är inte offer utan personer som har det svårt, och deras situation försvåras

av en moraliserande och stigmatiserande syn på sexarbete. Radikalfeminister motsätter sig alla former av omskrivningar av mäns förtryck av kvinnor. Det är under-

Efteråt förväntas kvinnan må mycket dåligt, vara ledsen och svag för att uppfylla stereotypen som skapats kring kvinnor utsatta för sexuella övergrepp.

ordningen av kvinnor som är grunden till könshandel och därmed kan man inte acceptera könshandel och sexarbete med mindre än att man därmed accepterar den patriarkala ordningen.

Dessa olika synsätt på könshandel påverkar förståelsen av traffickerade kvinnor för sexuella ändamål som antingen offer för sexuell exploatering och manligt förtryck, eller som aktörer som säljer sexuella tjänster för att försörja sig och sin familj. Offerskapet i sig är dock en komplex företeelse. Det finns förväntningar på hur ett offer ska agera och reagera, vilka i sin tur påverkar möjligheterna att få skydd och stöd.

Offerskapet som social konstruktion
Kriminologen Nils Christie beskriver förväntningar på ett brottsoffer för att denne/denna ska anses skyddsvärd, det vill säga uppfylla kriterierna för vad han kallar ett idealt offer.¹² Konstruktioner kring hur offer ska vara, uppträda och reagera har skapat olika stereotypa föreställningar

om brottsoffer som påverkar synsättet på offergrupperna och vilka insatser som sätts in. Offret är för Christie en konstruerad social roll. Till exempel är det ideala kvinnliga sexualbrottsoffret en sedesamt klädd kvinna, med få tidigare sexuella kontakter, som brutalt utsätts för sexuellt våld som hon försöker värja sig emot. Efteråt förväntas kvinnan må mycket dåligt, vara ledsen och svag för att uppfylla stereotypen som skapats kring kvinnor utsatta för sexuella övergrepp.¹³ Denna stereotyp försvårar för de kvinnor, utsatta för sexuellt våld, som inte lever upp till föreställningarna, att få så kallad offerstatus och därmed kunna bemötas av samhället med stödinsatser och få sina rättigheter tillgodosedda.¹⁴

Det finns föreställningar om att ”en riktig våldtäkt” begås av en främmande person, med mycket våld och skador som följd. Sådana föreställningar, menar idag övergreppsforskaren Liz Kelly, försvårar för alla de kvinnor som inte lever upp till stereotypen att till exempel få rätt i rättsprocessen. Kelly ser också att det finns stereotyper kring förövaren som i sin tur avgör om man bedömer det som en ”riktig våldtäkt”.¹⁵ Synen på offret påverkas alltså även av beskrivningen av och synen på förövaren.

Christie talar om ”theft of conflict” som inträder när andra tar över beskrivningen av offret, det vill säga när experter beskriver normala reaktioner som sedan offret ska förhålla sig till.¹⁶ Kriminologen Kristin L Taylor menar att konstruktionen av offerskap gör att offret alieneras från sitt eget offerskap.¹⁷ Utvecklingen av en

marknad för brottsofferstöd menar Taylor ytterligare förstärker tendensen att offren fråntas sina egna upplevelser och istället måste anpassa sig till andras beskrivningar av vad de antas känna och uttrycka. Det individuella brottsoffret måste underkasta sig eller inordna sig i den sociala roll som förväntas för just den offergrupp individen tillhör, för att få tillgång till de rättigheter och det stöd offret behöver eller önskar för att balansera upp den skada som åsamkats.¹⁸ Den sociala konstruktionen av idealoffret bekräftas på så vis, då det enbart är de som motsvarar denna som erbjuds stöd.

Föreställningar om offer

Ekonomihistorikern Paulina de los Reyes talar om ett intersektionellt perspektiv som kan anläggas på studier av utsatta grupper. Variabler som kön, klass, etnicitet/ras kan appliceras på den gällande maktordningen för att få fram olika former av underordnade grupper i ett hierarkiskt system. Klass, kön, etnicitet/ras ger människor olika positioner i ett system. Positionerna är dock inte statiska utan variablerna interagerar och kan adderas på varandra. De positioner och förväntningar eller stereotyper som finns kring de olika variablerna och de olika positionerna präglar till exempel hur myndigheter bemöter och ser på individerna. De los Reyes har själv tillämpat en intersektionell analysmetod för att visa på kulturella stereotyper kring utsatta för våld och förtryck i hederns namn.¹⁹

Idéhistorikern Susanne Dodillet hävdar i sin avhandling att den svenska

traffickingdebatten färgats av bilden som förmedlas i filmen *Lilja 4-ever*. Hon anser att valet att låta filmen bli en del i anti-traffickingarbetet i Sverige, men även i andra länder, har skapat en föreställning om vem som blir utsatt för trafficking och varför. Den bild som förs fram enligt Dodillet är den av offret som en kvinna eller ett barn som mer eller mindre kidnappas i sitt fattiga hemland, transporteras mot sin vilja till ett rikt land och väl där spärras in, våldtas och tvingas till prostitution.²⁰ De som är utsatta för människohandel är enligt denna gängse bild passiva offer menar Dodillet. Det råder idag, enligt Dodillet, en sorts konsensus i Sverige kring vem som är ett traffickingoffer, hur hon har det och mår.²¹ Filmen verkar alltså ha skapat en stereotyp. Det skulle innebära att de individer som utsätts för trafficking på det sätt som närmast uppfyller de föreställningar som finns om ett traffickingoffer blir uppfattade som trovärdiga och får mest långtgående hjälpinsatser.²²

Sammanfattningsvis finns en rad föreställningar om och förväntningar på hur ett offer för brott beter sig, vilka egenskaper ett offer har. Dessa föreställningar påverkar synen på vem som är ett ”riktigt offer” och därmed värd att skydda och stödja. Offer graderas efter position, exempelvis beroende på etnisk tillhörighet. Om offret motsvarar förväntningarna och kan placeras inom de ramar som skapats, finns det tillgång till sociala tjänster, såsom brottsofferstöd, och till lagar som skyddar och ger möjlighet till upprättelse. Motsvarar offret inte den sociala konstruktion som skapats för offergrupper klassas den utsatta inte

som ett ”riktigt” offer och kan därmed bli utan stöd och skydd. Vem som är offer filtreras alltså genom de konstruktioner som skapats.

Överlevare

Överlevare är det begrepp som används av exempelvis av kvinnorörelsen i stöd-arbetet för att stärka självförtroendet hos kvinnor utsatta för våld i nära relation eller sexuella övergrepp. De är överlevare och inte offer, beskriver kriminolog Pamela Davies.²³ Begreppet överlevare appellerar i högre grad till en framtids-

syn. Det ger en mer rättvisande bild av den kamp kvinnan fört för att faktiskt överleva, alla de strategier och den energi kvinnan lagt ner för att undvika våld och stå ut med våldet. Begreppet offer för däremot tankarna till passivitet menar Da-

Resonemanget kring begreppet överlevare pekar på svårigheten att använda offerbegreppet om sin egen person.

vies och framhåller att för den utsattas självsyn är överlevare ett mer positivt laddat begrepp än offer.²⁴

Resonemanget kring begreppet överlevare pekar på svårigheten att använda offerbegreppet om sin egen person. Är offerskapet en social konstruktion kan det vara svårt att leva upp till de kriterier som ställs.²⁵ Begreppet överlevare ger större utrymme för att se den utsatta som subjekt, utan att till fullo erkänna den utsatta som en aktör med handlingsutrymme nog att förändra sin situation av egen kraft.

Aktörer och försörjare

Det finns olika syn på huruvida de traffickerade kvinnorna är ekonomiska aktörer. Kvinnor har överlag färre alternativ och mer begränsad valfrihet än män hävdar nationalekonomen Amartya Sen.²⁶ Kvinnorna beskrivs ofta ändå som aktiva, socialt handlande och oerhört viktiga för hushållens överlevnad, men även på sikt för ekonomins fortbestånd.²⁷ Att det är kvinnorna i samhället som i svåra tider står som sista utpost och helt enkelt på alla olika sätt som går, även med den egna kroppen som medel, försöker få familjen att överleva, beskrivs ofta.²⁸ Detta är dock en otacksam roll för kvinnorna. De har få val och liten utdelning för hög insats.

När de rika länderna försvarar för den legala migrationen hänvisas kvinnorna till att ta sig in illegalt framhåller sociologen Saskia Sassen.²⁹ Kvinnorna har inte så många andra alternativ, menar hon. Deras situation försvaras av att de vistas i länderna illegalt, de blir betraktade som kriminella och inte som offer för brottslig handel. Sassen betonar kvinnans ekonomiska och sociala handlingar – utifrån

de alternativ hon har – och ser henne som en aktör och familjeförsörjare.³⁰ Samtidigt menar hon att kvinnan, om hon dras in i trafficking, faller offer för en handel som fråntar henne möjlighet att slutföra sin föresats att skicka hem pengar; kvinnan blir en förlorare.

Traffickerade i empirin

Efter att ha diskuterat olika synsätt på kvinnor utsatta för trafficking för sexuella ändamål presenteras nedan en empirisk genomgång som ligger till grund för en problematisering av hur kvinnor utsatta för trafficking för sexuella ändamål förstås och beskrivs.

Jag använder mig av ett material insamlat av IOM (International Organization of Migration).³¹ Det består av enkätsvar från drygt 13 000 personer varav drygt 9000 är traffickerade personer från sju stater i forna Sovjetunionen och Östeuropa.³²

Artikeln fokuserar på de 9248 traffickerade personer (varav cirka 8000 är kvinnor) som kommer från Ryssland, Ukraina, Vitryssland, Rumänien, Moldavien, Bulgarien och Uzbekistan.³³ Det ingår både kvinnor, män och barn i materialet från de sju postkommunistiska länderna. Eftersom syftet med denna artikel är att gå bortom dikotomier om kvinnan som offer eller aktör läggs fokus i analysen på kvinnorna.

Metod och material

Uppgifterna till CTM (Counter Trafficking Module Database) gäller personer som har varit traffickerade.³⁴ Uppgifterna har lämnats in till IOMs fältstationer av de utsatta själva, representanter från NGO:s

(Non Governmental Organisations) eller rättsväsendet i de olika länder som deltar i samarbetet för att skapa en global databas. I några fall kommer uppgifterna från kunder, en hallick eller familjen.³⁵ Databasens underlag växer hela tiden. De uppgifter jag tagit del av är insamlade från årsskiftet 1999/2000 till och med den 14 februari 2008.

Frågeställningarna i enkäten har formulerats av IOM och jag utgår därför från ett material där jag inte kan påverka vilka frågor de svarande fått eller inte fått. Materialet består av enkätsvar sammanställda i en excelfil. Svaren finns redovisade för varje land. Frågans totala svarsandel och antal som svarat ja på olika alternativ anges. Dessa frågor och svar har jag sedan bearbetat med hjälp av två slags tekniker:

- genom att jämföra svaren mellan olika frågor, mellan olika länder och år med varandra,
- genom att koppla samman data från olika besvarade frågeställningar, länder och år och söka samband.

För att kunna jämföra och se samband har jag räknat om alla svar i procent av antal svarande.

Databasen har vissa begränsningar. En kritisk punkt är urvalet av personer som deltar i databasen. Det är inte säkert att de personer som rapporterar in sina uppgifter representerar situationen för alla andra traffickerade personer. Å andra sidan är underlaget så stort att det talar för att det ger en godtagbar bild av situationen. Ett annat problem är att många inte svarat på alla frågor. Svartsbortfallet är stort på vissa frågor och i vissa länder av olika

anledningar. Därför redovisas alltid antal svaranden på en fråga och andelen av dessa som lämnat en viss uppgift. Det hade naturligtvis varit önskvärt med en genomgående högre svarsandel för att kunna göra säkrare jämförelser. Det stora underlaget och möjligheten att jämföra fakta knutet till olika länder och grupper samt tidsintervaller ger dock goda möjligheter att se mönster.

Många fattiga kvinnor

Vid en första genomgång av enkätmaterialen visar det sig att:

- de allra flesta är kvinnor (88 procent)
- de allra flesta utsätts för trafficking för sexuella ändamål (73 procent)³⁶
- de flesta är fattiga (87 procent)
- många har barn (31 procent)
- en del är själva barn, det vill säga omyndiga (8 procent)

De traffickerade är alltså framför allt kvinnor, men även män och barn under 18 år. Barnen kommer framför allt från de allra fattigaste länderna av de sju i undersökningen: Bulgarien, Rumänien och Moldavien.³⁷ En mycket liten del av barnen är under 14 år. Noteras bör att 19 procent är över 30 år. Männen kommer framför allt från Vitryssland, Ukraina och Uzbekistan (tabell 1).

Allra fattigast är människorna från Moldavien, följt av Bulgarien. De rikaste, eller minst fattiga, personerna kommer från de länder där andelen män är störst. De länder där andelen exploaterade för sexuella ändamål är högst (cirka 90 procent) har också en hög andel kvinnor (mer än 90 procent av samtliga utsatta i dessa länder är kvinnor). I de länder där andelen traffickerade män är högre, en fjärdedel eller en femtedel, traffickeras omkring 40 procent för andra ändamål än för sexuell exploatering (tabell 1).

TABELL 1. Samband mellan olika faktorer hos de traffickerade från sju specifika länder

Land	Antal traffickerade	Män i procent	Kvinnor i procent	Andel barn	Andel mycket fattiga	Procent sexuellt exploaterade	Procent högtbildade	Andel över 30 år
Rumänien	962	1%	99%	20%	27%	93%	10.5%	4%
Bulgarien	395	1%	99%	26%	38%	89%	9%	10%
Uzbekistan	356	11%	89%	5%	17%	89%	23%	20%
Moldavien	2247	3%	97%	14%	68%	91%	22%	8%
Vitryssland	1473	25%	75%	4%	13%	61%	63%	27%
Ukraina	3577	17%	83%	4%	5%	62%	52%	27%
Ryssland	238	5%	95%	7%	16%	90%	21%	13%

Här visas sambandet mellan olika resultat för olika frågor; ålder, ekonomisk situation, kön, utbildningsnivå och typ av utsatthet. Observera att de svarandes antal varierar för olika frågor. **Källa:** IOM databas med tillstånd 2009. Databasen innehåller uppgifter insamlade vid IOM:s fältstationer under perioden 1999 till 14 februari 2008.

Dessa första rön visar att det finns skillnader mellan länderna. Från fattigare länder har vi större andel kvinnor och barn och större andel som traffickerats för sexuella ändamål. Kvinnor från mindre fattiga länder utsätts inte i samma utsträckning för trafficking för sexuella ändamål som kvinnorna i de allra fattigaste länderna.

Varierande utbildningsnivå

När vi ser på utbildningsnivåer i länderna framkommer att de absolut mest högtbildade finns i de två länder där andelen traffickerade för sexuella ändamål är lägre (drygt 60 procent) och där andelen kvinnor är lägst: Vitryssland (75 procent är kvinnor) och Ukraina (83 procent är kvinnor). Omvänt finner vi de med lägst utbildningsnivå bland de tre fattigaste länderna som också har störst andel kvinnor (närmare 100 procent) och barn och hög andel traffickerade för

sexuella ändamål (ungefär 90 procent). Det är länderna Bulgarien, Rumänien och Moldavien (se tabell 1).

Detta indikerar att det finns skillnader inte bara mellan länder utan även intersektionella skillnader mellan högutbildade och lågutbildade, mellan män och kvinnor. Människor med högre utbildning traffickeras oftare som arbetskraft än för sexuella ändamål. Ofta är det kvinnorna som har lägre utbildning och utsätts för trafficking för sexuella ändamål (se tabell 2).

TABELL 2. Form av exploatering de traffickerade från sju specifika länder utsatts för

Land	Antal svarande	I procent	Utsatta sexuell exploatering	I procent	Utsatta exploaterad arbetskraft	I procent	Kriminell verksamhet*	I procent
Rumänien	829 (962)	86%	774	93%	47	6%	8	1%
Bulgarien	374 (395)	95%	333	89%	18	5%	23	6%
Uzbekistan	115 (356)	32%	102	89%	13	11%	-	-
Moldavien	1356 (2247)	60%	1238	91%	87	6%	31	2%
Vitryssland	1416 (1473)	96%	859	61%	556	39%	1	0
Ukraina	3283 (3577)	92%	2038	62%	1207	37%	28	1%
Ryssland	183 (238)	77%	164	90%	18	10%	1	0
TOTAL	7556 (9248)	82%	5508	73%	1946	26%	92	1%

*Med kriminell verksamhet avses att tigga eller andra småbrott, till exempel fickstölder. Observera den varierande svarsandelen.

Källa: IOM databas med tillstånd 2009. Databasen innehåller uppgifter insamlade vid IOM:s fältstationer under perioden 1999 till 14 februari 2008.

Arbete en möjlig pullfaktor

Alla som lämnat in uppgifter till fältstationerna har tillfrågats vilket arbete de har blivit lovade (tabell 3). Löften om arbete är en tydlig pullfaktor. De trafickerade från Ukraina har ofta lockats med falska erbjudanden om arbete som servitris och ibland som dansös. Löfte om arbete inom jordbruk är betydligt vanligare i Ukraina än något annat land. Fabriksarbete har nästan bara personer från Vitryssland och Ukraina lockats med. Detta kan sättas i samband med den högre andelen män från dessa länder och/eller den högre utbildningsnivån här. Det verkar som de trafickerade från Moldavien och Rumänien framför allt blivit lockade med arbete som hembiträde eller med barnpassning. Bilden är densamma i fallet Uzbekistan.

TABELL 3. Art av arbete den trafickerade lockades med vid rekrytering

Land	Antal svarande	Svarsprocent	Hembiträde/ barnpass	Danserska	Servitris	Säljare	Fabriksarbete	Jordbruk	Tiggeri	Prostitution
Rumänien	276 (962)	29%	105	68	65	6	0	18	0	5
Bulgarien	37 (395)	9%	12	6	12	1	1	0	0	5
Uzbekistan	98 (356)	27%	33	2	21	11	3	5	0	23
Moldavien	542 (2247)	24%	309	131	77	75	9	5	3	38
Vitryssland	813 (1473)	55%	76	232	106	126	103	56	2	112
Ukraina	2230 (3577)	62%	414	261	533	235	180	337	9	261
Ryssland	189 (238)	79%	23	23	39	15	7	7	2	23
Total	4185 (9248)	45%	972	723	853	469	303	428	16	467

Observera det låga antalet svarande. Ovan redovisas fördelningen av det antal som svarat.

Källa: IOM databas med tillstånd 2009. Databasen innehåller uppgifter insamlade vid IOM:s fältstationer under perioden 1999 till 14 februari 2008.

Enkätresultaten visar att många som traffickerats initialt trott att de skulle ägna sig åt barnpassning eller hushållsarbete i rika länder. Att arbeta med prostitution erbjuds dock oftare än arbete som säljare, på fabrik eller med att tigga.

Dessa uppgifter stärker således incitamentet för att det finns skillnader inom gruppen traffickerade. De flesta som traf-

Det är överlag lika vanligt att rekryteraren är en man som en kvinna.

fickerats har lockats med typiskt kvinnliga yrken som traditionellt är tillfälliga, dåligt betalda och erbjuds inom den informella ekonomin.

Det är knappt hälften som svarat på frågan vilket arbete de erbjöds, vilket är värt att dröja kvar vid. Den låga svarsandelen i vissa länder kan bero på att de som svarat inte visste eller vågar ange vad de lovades för arbete, eller så finns helt enkelt inte det arbete de lovades med bland svarsalternativen. Svartsbortfallet kan också helt enkelt bero på att de inte erbjöds något arbete alls. Det skulle innebära att pullfaktorn arbete inte alltid är relevant för den som hamnar i trafficking. Ibland kanske det räcker om det finns pushfaktorer som påverkar valet att söka sig bort från hemlandet.

Enligt sociologen och kvinnovåldsforskaren Kelly finns det till exempel förtryckta kvinnor utsatta för våld som bara vill bort från sin situation. De flyr *från* något, inte *till* något.³⁸ Det finns även uppgifter om att en del kvinnor säljs av

sina familjer som straff.³⁹ Dessutom visar färskta rön att många kvinnor, 57 procent av 2633 svarande, var medvetna om att de traffickerades.⁴⁰

Personlig rekrytering vanligast

De allra flesta traffickerade i CTM har hamnat i trafficking genom att de rekryterats av någon som tagit personlig kontakt med dem. Det är överlag lika vanligt att rekryteraren är en man som en kvinna, 48 procent av de utsatta hade rekryterats av en kvinna och 52 procent av en man. Rekryteraren är oftast en främling (i snitt 65 procent), men inte sällan en vän (i snitt 30 procent). En mycket liten grupp uppger att de rekryterats av en familjemedlem.

Personer från länder med högre andel högutbildade har i större utsträckning rekryterats via annons, ofta genom falska erbjudanden om arbete. Det är en knapp femtedel av de traffickerade som lockats av en annons i de länder där det är vanligast; Vitryssland och Ukraina. Personlig rekrytering är dock mest förekommande även i dessa länder.

Ett annat sätt att hamna i trafficking är att en familjemedlem sålt den utsatta till en traffickerare. Detta verkar vara mest förekommande i Uzbekistan. Det är dock ett mycket litet antal som uppger att de sålts av sina familjer, totalt 16 personer. Och ännu färre, 10 personer anger att de har kidnappats och på så vis hamnat i trafficking. Noteras ska att det här finns ett mörkertal eftersom inte alla svarat på dessa frågor.

Sammanfattningsvis visar det empiriska materialet att det finns skillnader mellan de traffickerade. Människohandeln uppvisar

olika mönster i olika länder, i en del länder är de utsatta fattigare, yngre och mer lågutbildade. De allra flesta är kvinnor utsatta för trafficking för sexuella ändamål, men det finns även stora skillnader mellan dessa kvinnor. De har olika utbildningsnivå och rekryteras på olika sätt och för olika syften. En del är unga tonåringar, andra äldre, och av allt att döma ofta mödrar. Det går sammantaget att utläsa ur materialet att de utsatta inte är en homogen grupp. Många av de som hamnar i trafficking är en del av den stora skaran arbetssökande i den informella sektorn. De har gjort ett val att åka iväg, eller inte sett andra möjliga alternativ. De har litat på rekryteraren, eller inte haft något annat val än att göra det. Och några har alltså själva valt att migrera för att sälja sexuella tjänster och tar hjälp av en rekryterare för detta. Ett litet antal personer har behandlats som en vara från början och sålts av sin familj eller kidnappats.

De traffickerade befinner sig uppenbarligen i olika positioner och har olika grad av handlingsutrymme. Det är därför nödvändigt att anlägga ett förhållningssätt som öppnar för en vidare förståelse av traffickerade för sexuella ändamål.

Både offer och aktör

I arbetet med att förhindra att människor traffickeras torde det vara av intresse att försöka identifiera de push- och pullfaktorer som påverkar olika kvinnors val och möjligheter under processen. Ett vidgat förhållningssätt borde ha betydelse för de insatser som görs för att ge stöd och hjälp efter traffickingen, samt för hur man ska kunna nå fram med hjälpinsatser till dem som befinner sig i trafficking.

Under bearbetningen av IOM-enkäterna har olika svarsmönster framkommit. Mönster som stämmer överens med hur olika push- och pullfaktorer verkar, och som kan kopplas till problematiseringen av kvinnan som offer eller aktör. För att föra över dessa mönster till användbara verktyg gör jag en indelning av de traffickerade kvinnorna i fyra olika grupper. Gruppindelningen är inte statisk, utan kan också ses som stadier som kvinnor kan befinna sig i under trafficking-processen. Namngivningen av grupperna är tänkt att korrespondera med graden av handlingsutrymme (offerskap och aktörskap) och de faktorer som påverkat att kvinnan hamnat i trafficking (push- och pullfaktorer).

1. Objekt
2. Förlorare
3. Försörjare
4. Aktör

I gruppen *Objekt* ingår de som hamnat i trafficking utan att ha gjort ett val eller haft andra alternativ. I undersökningsmaterialet är 8 procent barn, och det finns

en liten grupp som uppger att de sålts av sin familj. De hör enligt min indelning till gruppen Objekt. Det finns intersektionella aspekter att väva in här. Det finns till exempel lokala kulturer i de undersökta länderna med tradition av att värdera och sälja kvinnans kropp som en vara vid till exempel tvångsgiften. Lokala traditioner kan tas upp i den globala människohandeln med kvinnor.⁴¹ Det finns också situationer där familjens och släktens heder kräver att en kvinna förskjuts eller säljs av sin familj.⁴²

Till gruppen Objekt hör också offer för kidnappning. Dessa utgör en mycket liten grupp i materialet. Uppgifter finns om att kvinnor kidnappas och säljs i samband med militära konflikter som ett led i krigföringen.⁴³ Gruppen Objekt är alltså personer indragna i trafficking genom andra människors handlande. De kan sällan ta sig ur sin situation själva utan upptäcks ofta av andra människor – vittnen eller kunder, alternativt upptäcks genom polisiärt spaningsarbete. De kan erbjudas stöd av en NGO eller en myndighet. De har svårigheter vid eventuell hemkomst att tryggt kunna bygga upp ett nytt eget liv.

Förlorare är här den grupp som dragits in i trafficking när de sökt sig bort för att få ett roligare eller bättre liv. Det kan handla om relativt högutbildade kvinnor som rekryteras genom en person de nyligen stiftat bekantskap med. De lockas med arbeten som dansös eller servitris, men hamnar i trafficking för sexuella ändamål. Det finns, enligt Donna Hughes, en bild i de forna kommunistiska staterna av att livet i Väst är glamoröst, att det är enkelt och kul att sälja "lättare" sexuella tjänster. Unga tjejer som

inte fått information om sina rättigheter och ser små framtidsmöjligheter i det egna landet kan lätt tro på detta, menar hon. De vill att det ska vara sant.⁴⁴ Bristande jämställdhet nämns också som en faktor

Mer än dubbla BNP per capita utgörs av pengar som gästarbetande och traffickerade moldaver skickar hem från utlandet.

som ökar risken för att kvinnor hamnar i trafficking. Kvinnorna ser sin personliga frihet beskuren och hoppas på nya möjligheter i Väst.⁴⁵

Kvinnorna kan också ha gått in i trafficking för att fly från den situation de befinner sig i. Många har enligt de uppgifter de lämnat levt med våld och utnyttjats sexuellt i sina hemländer. I de undersökta länderna saknas utbyggnad av skyddat boende och stödinsatser för kvinnor utsatta för våld och övergrepp av en närstående man. Det våld de utsätts för i en nära relation gör dem sårbara för att rekryteras av traffickerare.⁴⁶ Även här finns intersektionella variabler. Vissa etniska minoriteter är exempelvis mer utsatta än andra och diskrimineras i sina hemländer. Romer har svårt att bli accepterade och att försörja sig i de forna kommunistiska staterna och blir därför en grupp som rekryterare uppges särskilt inrikta sig på.⁴⁷

Förlorare är sammanfattningsvis de kvinnor som själva har gjort ett val att lämna sitt land, även om alternativen inte

alltid är många, för att förändra sina framtidsutsikter i det nya landet.

Försörjare är den grupp som ger sig iväg för att öka hushållsinkomsterna och försörja sina barn. I materialet har en tredjedel av de traffickerade barn och de flesta är fattiga. Denna grupp kan vara något äldre och gör aktiva val för att förbättra situationen framförallt för sin familj, åtminstone temporärt. I materialet är 19 procent över 31 år. Många traffickerade kvinnor är ensamstående mammor, som lockas med falska löften om förhållandevis välbetalda tillfälliga arbeten som hembiträde eller servitris.

I Moldavien, det land i undersökningen med flest antal uppgiftslämnare, befinner sig en fjärdedel av befolkningen utomlands. Mer än dubbla BNP per capita utgörs av pengar som gästarbetande och traffickerade moldaver skickar hem från utlandet. Kvinnorna är i desperat behov av arbete och försörjning åt sig och sina familjer.⁴⁸ I Rumänien och Moldavien lämnar många fattiga kvinnor på landsbygden sina barn hos äldre släktingar för att bege sig över gränsen och arbeta.⁴⁹ Arbetslöshet och ett illa utbyggt socialt stöd för de allra fattigaste är alltså pushfaktorer och möjligheten att snabbt tjäna pengar för att försörja familjen – och om möjligt ge sina barn en bättre framtid – är drivkrafter eller pullfaktorer. Gruppen försörjare kan hamna i trafficking för sexuella ändamål eller utnyttjas för tvångsarbete – eller bådadera.

Aktörer är den grupp som medvetet söker sig över gränsen för att arbeta i sexindustrin, men väl där hamnar i en situation som de inte önskat. De kan inte påverka

sina arbetsvillkor eller skydda sig på det sätt de hade räknat med.⁵⁰ I undersökningsmaterialet är 11 procent medvetna om att de ska prostituera sig. De hamnar i trafficking och utsätts för olika grader av våld eller påtryckningar.⁵¹ De kan försöka fly själva, eller få hjälp av en kund att ta sig ur den tvingande situationen, alternativt bli identifierade av polis vid raiderna. Ibland finns en NGO som söker upp prostituerade och traffickerade på gatan. Aktörer som hamnat under andra människors kontroll blir åtminstone tillfälligt offer som inte kan påverka sin situation.

Sammantaget finns det en mängd kvinnor som kan hamna i trafficking av en mängd olika anledningar. Pushfaktorer är fattigdom, arbetslöshet, försörjningsbörda, bristande jämställdhet, våld, förtryck, diskriminering. Pullfaktorer är arbete, högre inkomst, glamorösare liv, nystart och möjligheter att bygga en framtid. Olika undergrupper påverkas av olika push- and pullfaktorer, något jag kommer att utveckla ytterligare nedan när jag placerar in några autentiska berättelser i undergrupperna.

Kvinnornas egna berättelser

I svenska rättsfall finns berättelser av kvinnor och barn som traffickerats till Sverige från olika länder, däribland många från forna kommunistiska stater. Fyra fall presenteras här i korthet och placeras in som exempel i de fyra olika undergrupperna; Objekt, Förlore, Försörjare och Aktör. Tabell 4 placerar in de fyra rättsfallsberättelserna i undergrupperna och kopplar dessa till uppgifterna i IOM:s enkätsvar.

TABELL 4. Kategoriserade berättelser från svenska rättsfall

Namn	A	Malwina	E	Ene
Nationalitet	Albanien	Polen	Rumänien	Estland
Ålder	>14	14-18	31-	20-25
Civilstånd	-	singel	ensamstående förälder	ensamstående förälder
Rekrytering	personlig	personlig	personlig	annons
Arbete lockas med	-	restaurang	hembiträde	prostitution
Exploatering	sexuell	sexuell	sexuell	sexuell
Relation rekryterare	familj	Främling/ bekant	främling	främling
Avslut	Polis griper på gatan	Polis får in tips från vittne	Polis gör spaningsarbete	Avviker själv
Undergrupp	objekt	förlorare	försörjare	aktör

Utsatt av dem som står närmast

A är en 13-årig flicka från Albanien med en svår familjesituation.⁵² A är inte trygg i sitt land. Hon är barn och utlämnad till dem som tar hand om henne. A är offer för sexuella övergrepp av släktingar och utsatt för försummelse från sin mamma. Hon har inga andra val än att följa med mammans pojkvän Thomas ut ur Albanien till Sverige. Han utnyttjar henne sexuellt i Sverige och ger henne alkohol och hasch. Han tvingar henne att sälja sexuella tjänster och hon får inte gå i skolan. Hon prostituerar sig på Malmskillnadsgatan och lär sig be om 2000 kronor på engelska, pengar som Thomas tar. Hon är offer för våld och övergrepp från dem som står henne allra närmast. A tillhör gruppen Objekt, hon har inga möjligheter att välja eller fly.

Trots alla omständigheter som förtrycker denna flicka, uppvisar hon efter polisingripande en vilja att skapa sig en framtid. Hon berättar för rättsväsendet om sin situation. Hon söker asyl. A ger inte intryck av att vara rädd för Thomas. Hon uttrycker önskan om att få gå i skola och leva ett normalt liv.

Lurad, slagen och rädd

Malwina är en 18-åring från Polen som berättar hur hon ”utav dumhet” eller nyfikenhet eller för att testa gränser följt med Lora som hon lärt känna på en semesterresa i Hamburg.⁵³ Hon trodde hon skulle få ett restaurangjobb i Köpenhamn. Under traffickingsituationen tvingas hon under våld och hot att sälja sexuella tjänster, hon får inte lov att skydda sig eller välja kunder och hon är hela tiden övervakad. Hon har blivit fråntagen sina papper och får inga pengar för egen räkning. Lora och hennes medbrottslingar tar allt. Väl i trafficking blir hon ett offer som inte kan göra mycket motstånd och som med våld och hot tvingas att ta kokain samt sälja sexuella tjänster under förnedrande omständigheter. När polisen ingriper tar mardrömmen slut. Hon är dock fortfarande rädd för Lora. Malwina är alltså inte trygg, trots att rättsväsendet klivit in. Hon tillhör gruppen förlorare; det blev inte som hon hoppats, hon hamnade i händerna på människor som hon inte kunde ta sig ifrån av egen kraft.

Efter traffickingen mår hon mycket dåligt och skäms. Men från att vara ett offer under traffickingen tar hon aktiva beslut för att ordna sitt liv. Malwina visar prov på företagsamhet och slutar med narkotika, medverkar i rättegången trots sin rädsla och ställer krav på psykologhjälp. Malwina var ett offer under traffickingen, men börjar sedan agera alltmer som en överlevare.

Målmedveten men utnyttjad

E är 31 år, född i Rumänien, och ensamstående trebarnsmor.⁵⁴ Hon bär en stor försörjningsbörda för hushållet om sju personer. E försöker, när hon förlorar

anställning på ett företag, bedriva egen rörelse. Hon och familjen är trångbodd. Hon har ingen önskan att migrera utan åker iväg när hon efter tre månaders övertalning övertygas om att det finns pengar att tjäna och arbete att få i Sverige. När hon inte får jobb som barnpassare eller i hushållstjänstgöring vill hon åka hem direkt. Hon är till en början omedveten om att hon sålts och vill först inte lyda sina förövre. Hon tvingas dock genom hot till att prostituera sig och utsätts för våld av kunder. Hon får inte behålla några pengar själv. Hon har fråntagits sina papper, men hon försöker ändå ta sig bort från sina traffickerare och hem till familjen.

Hon lyckas efter några månader fly av egen kraft. E tillhör gruppen försörjare som har ett klart syfte med att söka sig över gränsen. De traffickerade inom denna grupp tror att de ska få hjälp att skaffa sig ett tillfälligt arbete som kan underlätta situationen i hemlandet för dem själva och hushållets medlemmar. När de inte kan skicka hem pengar har de misslyckats.

Efter traffickingen reser E tillbaka till hemlandet utan att få några särskilda stödinsatser. Hon får försöka försörja sig på annat sätt i hemlandet. Hennes kontakt med det svenska rättsväsendet inleds först när hennes namn framkommer i en omfattande förundersökning, där flera andra kvinnor ingår som målsägande och vittnen.

Fråntagen sin rörelsefrihet

Ene, 22 år från Estland, är mamma till ett barn på sex år.⁵⁵ Hon lever under knappa ekonomiska omständigheter. Hennes inkomster består av barnbidrag om 350 estländska kronor i månaden, medan boendekostnaderna uppgår till 3 000 estländska kronor i månaden. Ene svarar på en annons där hon ser chansen att tjäna snabba och stora pengar. Ene utsätts inte för falska löften om andra jobb utan är införstådd med att det handlar om sexuella tjänster. Hon utsätts inte för hot eller våld. Hon åker frivilligt till Sverige för att sälja de sexuella tjänster som en annan kvinna, Teresa, förmedlar, medan en väninna tar hand om barnet. Teresa tar bilder på Ene och lägger ut uppgifterna om henne på Internet för att locka kunder. De har en uppgörelse, kunden betalar 2 000 kronor för en timme med Ene och Ene behåller 500 kronor av dessa. Hon kommer hem med massor av pengar och planerar att göra om resan samma höst igen. Även denna gång ska väninnan ta hand om barnet.

Nu vet Ene att det handlar om att sälja sexuella tjänster och under vilka omständigheter. Hon gör det frivilligt och tänker denna gång stanna en månad. Men nu är ytterdörren till lägenheten låst med ett lås som inte går att öppna inifrån. När Ene vill gå ut – vilket hon får göra en gång om dagen för att köpa mat – är hon tvungen att ringa till Teresa som låser upp dörren genom

fjärrmanövrering. Det faktum att hennes rörelsefrihet nu inskränks gör att Ene inte längre vill vara kvar. Hon väljer att avrika, men även denna gång med en stor förtjänst. Hon kan ses som en ekonomisk aktör som lyckas genomföra sin agenda vid första tillfället, medan hon vid det andra blir utsatt för inskränkningar i sin frihet hon inte samtyckt till, hon blir offer för andra människors kontrollerande handlingar. Ene tillhör gruppen aktörer.

Jämförelser utifrån feministiska teorier

Liz Kelly beskriver hur traffickerade kvinnor är offer för strukturellt och individuellt förtryck, hon talar om vad jag identifierat som gruppen Objekt.⁵⁶ A som tillhör denna grupp har, precis som Kelly beskriver, inte många alternativ. Traffickingen är ett icke-val. Det behövs inte våld för att övertala henne att sälja sexuella tjänster, hennes situation är att befinna sig i beroende och vanmakt. A utsätts konsekvent för strukturellt förtryck och individuellt våld i hemlandet, och likaså under traffickingen. Men efter traffickingssituationen och när A omhändertas agerar A inte som ett passivt offer. Hon medverkar i rättegången och berättar om vad som hänt henne och verkar blicka framåt. Hon förändrar sin situation och position och därmed sitt handlingsutrymme. A är den enda av dem som beskrivits som får asyl. Hennes offerskap är tydligt, hon är ett barn och utnyttjas av dem som står henne närmast.

Detta offerskap stämmer väl med den bild av traffickingoffer som etablerats i offentliga Sverige, och därför verkar det finnas större möjligheter att få hjälp. Hon

blir en överlevare som försöker bygga ett nytt liv i det nya landet.

Den identifierade undergruppen För-lorare stämmer väl med Donna Hughes beskrivning av unga tjejer vars oskuldshet utnyttjas av hänsynslösa traffickerare.⁵⁷

A och Malwina är objekt och offer och motsvarar radikal-feministisk beskrivning av traffickingoffer som kvinnor med ett begränsat handlingsutrymme.

Malwina är ett exempel på dessa unga tjejer som vill ha kul men råkar illa ut. Hon utsätts för våld och olika typer av övergrepp under traffickingssituationen, som tveklöst gör henne till ett offer. Intressant nog visar hennes agerande efter traffickingen på en beslutsamhet att gå vidare med sitt liv, även om skammen och smärtan kommer att bli hennes följeslagare under lång tid framöver. Hon begär psykologhjälp och med adekvat stöd blir hon en överlevare som kan hitta tillbaka till vardagen i Polen.

A och Malwina är objekt och offer och motsvarar radikalfeministisk beskrivning av traffickingoffer som kvinnor med ett begränsat handlingsutrymme som bryts ned under traffickingen genom det strukturella och individuella våld män utsätter dem för. Att det är lika vanligt att kvinnor är rekryterare förklaras med att kvinnorna är tvingade att rekrytera för att inte själva utsättas för trafficking – också de blir på så sätt offer för manligt

förtryck.⁵⁸ Att kvinnor själva kan välja att prostituera sig är för radikalfeminister ett uttryck för bristande medvetenhet och dålig självkänsla. Aktören Ene blir då ett offer även första gången hon säljer

De lösningar hon söker och de handlingar hon väljer ses som uttryck för ett strukturellt förtryck som hon inte vet om att hon utsätts för.

sexuella tjänster med förtjänst – offer för manligt förtryck av kvinnan. Därmed blir Ene i denna tolkning inte sedd för den strävan efter ett bättre liv för sig och sitt barn som hon förmodligen själv menar att hon drivs av. De lösningar hon söker och de handlingar hon väljer ses som uttryck för ett strukturellt förtryck som hon inte vet om att hon utsätts för.

Saskia Sassen beskriver kvinnorna som aktörer när de söker sig över gränsen för att försörja sig. Hon lyfter fram kvinnan som försörjare av hushållet. Hennes synsätt är applicerbart på gruppen Försörjare. Rumänskan E representerar denna grupp, hon vill hem så fort hon inser att hon inte kan skicka hem pengar. När hon inte får skicka hem pengar blir hon en förlorare. Hon får inget stöd eller någon ekonomisk hjälp – hon återvänder till samma tillvaro som före situationen som traffickerad.

Kamala Kempadoo menar att prostitution inte är annorlunda annat arbete. Enligt hennes sätt att se på de utsatta situation är problemet att de inte kan

utföra sexarbete på rimliga villkor. Hennes beskrivning ligger närmast gruppen Aktörer; Ene representerar just denna. Hon är medveten om att hon ska sälja sexuella tjänster, hon tjänar bra och vill göra det igen. Det är när hennes arbetssituation blir oacceptabel för henne och hon inte får röra sig fritt som hon åker hem. Enligt Kempadoos sätt att se situationen kan Enes problem förklaras med att hon måste gå genom en mellanhand och arbeta illegalt och därmed inte kan ställa egna villkor på arbetssituationen.⁵⁹

E och Ene är försörjare och aktörer och exemplifierar det som många liberala feminister anser är huvudproblemet – de stängda gränserna som tvingar dem att söka sig till illegala kanaler där de riskerar att utsättas för exploatering och tvingas utföra arbete de inte vill göra och utan den ersättning de finner tillräcklig. För den som inte har medborgerliga rättigheter är det svårt att hävda mänskliga rättigheter.

Å andra sidan är det svårt att se hur en legalisering av prostitution skulle vara ett led i att stärka kvinnornas mänskliga rättigheter, då själva könshandeln i grunden står i strid med grundläggande artiklar om människans värde och värdighet. Även om ett av problemen är de stängda gränserna som försvårar för dem som befinner sig i de fattiga länderna att försörja sig i de rika länderna, är inte alla traffickerade ute efter att arbeta. Många dras in i trafficking utan att ens ha trott att de skulle få arbete. De har inget annat val. De är i beroendeställning, vanmakt eller tvingade av den som traffickerat dem. Alla kvinnor har alltså inte samma möjligheter att göra val och

handla. De blir då offer för en brutal människohandel som bärs upp av att det finns en efterfrågan på människor som en vara.

Sammanfattningsvis räcker inte ett enda feministiskt synsätt till för att inkludera alla de kvinnor som beskrivits i kategorierna objekt, förlorare, försörjare och aktörer. Synfältet behöver vidgas och bilden av traffickingoffret likaså, för att kvinnorna ska kunna bli synliggjorda och erbjudas adekvat stöd. Som situationen nu är ser insatserna mycket olika ut. A ur gruppen Objekt får stöd och hjälp att etablera sig i sitt nya land. Malwina i gruppen Förlorare hoppas på hjälp att återhämta sig och gå vidare, kanske kan hon få sådan hjälp även långvarigt i Polen – om Malwina vågar ta emot den utan att skämmas. Försörjare som E får inget stöd – trots att hon skulle säkert vara betjänt av ekonomiskt stöd för att kunna återhämta sig utan att omedelbart försöka lösa försörjningsproblemen för familjen. Aktörer som Ene erbjuds inget stöd - trots att det hon utsatts för inte är förenligt med de mänskliga rättigheterna, och hon bör vara i behov av hjälp att hitta en alternativ försörjning.

Avslutande diskussion

Den empiriskt grundade bilden av en heterogen grupp traffickerade kvinnor ger vid handen att det inte går att föreslå ett generaliserande synsätt för att angripa problemet. Det får negativa konsekvenser för övriga undergrupper när den undergrupp som får mest uppmärksamhet blir modell för alla som är utsatta för trafficking. Den som bäst motsvarar den etablerade bilden av det ideala offret har då störst möjlighet att identifieras och erbjudas stöd och förståelse efter trafficking-situationen. På motsvarande sätt har den som inte visar upp de egenskaper eller kriterier som förknippas med ett traffickingoffer minst möjlighet att identifieras och få stöd. Den som hamnar i gruppen Objekt eller Förlorare enligt artikelns undergrupperingar har större chans att identifieras som offer för människohandel och få stöd. Det finns till viss del resurser att sätta in för att ge psykologiskt stöd för dessa kvinnor. De kvinnor som aktivt försöker skicka hem pengar för att bidra till familjens försörjning, samt de som varit medvetna om att de ska prostituera sig – Försörjarna och Aktörerna, har mindre chans att få stöd och hjälp av samhället och NGO:s. De blir oftare behandlade som illegala migranter, eller som vittnen i kopplerimål. Hur trafficking-situationen påverkat dem fysiskt, psykiskt och ekonomiskt ägnas lite uppmärksamhet.

I denna artikel argumenteras för att offerskapet är en social konstruktion. Bilden av ett traffickingoffer är en föreställning som den utsatta alltså relateras till och sorteras efter. Denna sortering påverkar kvinnans möjlighet att bli identifierad som traffickingoffer och hennes möjligheter att få stöd och hjälp. Frågor som ställs och hjälp som sätts in är utformade efter föreställningen om det ideala

offret. Detta kan innebära att det är denna grupp som identifieras och som det samlas in mer kunskap om och erfarenhet av. För att nå förståelse för alla utsatta kvinnors behov, och identifiera dessa, behövs ett bredare synsätt och en vidgad repertoar av stödformer.

Likaså krävs ett bredare synsätt för att utföra mer riktat förebyggande arbete. De största grupperna numerärt – om man ser till denna undersökning – är gruppen Förlorare och Försörjare, de som drömmer om en ny framtid i ett annat land eller vill skicka hem pengar till familjen med hjälp av tillfälligt arbete utomlands. Information om risker vid migration och kunskap om rättigheter och viss empowerment kan vara lämpligt för de unga kvinnorna i gruppen Förlorare. Däremot hjälper inte sådana insatser de pressade mödrar som återfinns i gruppen Försörjare. Här torde mikrolån och bättre grundläggande skydd vid plötsliga inkomstförändringar ha mer effekt för att kvinnorna inte ska riskera att dras in i trafficking. Förslagen visar på behovet av att rikta insatser med hänseende på kvinnornas situation. Kvinnorna påverkas av olika push- och pullfaktorer, och därmed krävs förebyggande insatser av olika karaktär för att nå fler än en viss grupp.

Den här artikeln argumenterar, sammanfattningsvis, för ett bredare synsätt på traffickerade kvinnor, vilka de är och varför de hamnat i trafficking. Detta för att öka möjligheterna att identifiera utsatta, men också för att ge riktat stöd till de som utsatts, och förebygga risken för att kvinnor hamnar i trafficking. Tanken är att indelningen i undergrupper kan användas för att bredda förståelsen av traffickerade, vad gäller synen på kvinnornas valmöjligheter, handlingsutrymme och upplevda problem, och för att gå bortom dikotomier och låsta standpunkter grundade på en viss feministisk teori. Traffickerade kvinnor är offer med varierande handlingsutrymme; de rör sig mellan att vara objekt, förlorare, försörjare och aktörer. Olika push- och pullfaktorer påverkar deras val och valmöjligheter, på olika sätt.

Noter

- 1 FN antog år 2000 *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children* som ett tillägg till FN:s *Convention against Transnational Organized Crime* (generalförsamlingens resolution 55/25, bilaga II). Allmänt kallas protokollet om trafficking för Palermoprotokollet. I protokollet definieras handeln med människor på följande sätt: "/H/andel med människor omfattar: rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av personer genom hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilsele-

dande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta belägenhet eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person. Utnyttjande skall innebära åtminstone utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trældom eller avlägsnande av organ.”

Enligt protokollet kan en serie handlingar klassas som människohandel även då ett offer samtyckt till exploateringen om särskilda medel använts. Är offret under 18 år betraktas det som människohandel även om inga av de ovan nämnda medlen använts. Protokollet tar även upp offrens rättigheter avseende skydd och stöd. Sverige ratificerade protokollet år 2004. FN:s Tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn. Se: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/20/63/f9455932.pdf>. De stater som skriver under protokollet ska införa lagar för att kunna lagföra brotten. Staterna ska också vidta åtgärder för att skydda och stödja offer, som målsägande eller vittne vid rättegång men även anarns som brottsoffer. Se K. Kangaspunta: "Mapping the inhuman trade. Preliminary findings of the database on trafficking in human beings", *Forum on Crime and Society*, vol 3, 2003:1-2, s. 81-104.

- 2 Everett S. Lee:, *A Theory of Migration*, University of Pennsylvania 1966. Pushfaktorer är till exempel små möjligheter att försörja sig, diskriminering, naturkatastrof, begränsad yttrandefrihet, trakasserier, dåliga bostadsförhållanden etc. Pullfaktorer är möjlighet till arbete, bättre klimat, bättre levnadsstandard, större chanser att gifta sig.
- 3 Berättelserna är hämtade ur domar i Sverige där kvinnor utsatta för trafficking har varit målsägande eller vittne. Det

finns relativt få svenska rättsfall där åtalet rubricerats som människohandelsbrott (institfades 2002) och den traffickerade kommer från forna Östblocket. För att bearbeta berättelserna har jag plockat ut olika sorters uppgifter som går att jämföra dels mellan berättelserna, och dels med resultaten från IOM-materialet. Fokus är på kvinnornas situation och möjligheter att påverka den.

Berättelserna har hämtats från olika redan dokumenterade förhör, vilket gör att det inte varit möjligt att få svar på alla frågor man hade velat ställa. De har berättats i ett sammanhang där fokus satts på uppgifter som ansetts viktiga för rättsfallet. En styrka är att berättelserna trovärdighetstestats och att det i många fall har hållits upprepade förhör varför man kan se över tid hur kvinnan ändrar eller håller fast vid sin berättelse samt om hon ändrat inställning och agerande under processens gång.

- 4 Carole Pateman: *The Sexual Contract*, Polity Press 1988; Kathy Miriam: "Stopping the Traffic in Women: Power, Agency and Abolition in Feminist Debate over Sex-Trafficking", *Journal of Social Philosophy*, vol 36, 2005:1, s. 1-17; Kamala Kempadoo: *Trafficking and Prostitution Reconsidered: New Perspectives on Migration, Sex Work and Human Rights*, Paradigm Publishers 2005a; Jo Doezema: "Who gets to choose? Coercion, Consent and the UN Trafficking Protocol", *Gender and Development*, vol 10, 2002:1, s. 20-27; Jo Doezema: "Now you see her, now you don't". Sex Workers at the UN Trafficking Protocol Negotiation", *Social & Legal Studies*, vol 14, 2005:1, s. 61-89.
- 5 Jenny Westerstrand: *Mellan mäns händer*, Uppsala universitet 2008
- 6 Doezema 2002, s. 20-27; Doezema 2005, s. 61-89.
- 7 Marijan Wijers refererad i N. Strandberg, H. Josefson, M. M. Rinderud och Nath Y. Sörman: *Trafficking in Women for the Purpose of Sexual Exploitation. Mapping the Situation and Existing Organisations Wor-*

- king in Belarus, Russia, the Baltic and the Nordic States*, Foundation of Women's Forum, [Stiftelsen Kvinnoforum] 1998.
- 8 Kempadoo 2005a.
  - 9 Kemala Kempadoo: "Victim and Agents of Crime. The New Crusade Against Trafficking", Julia Sudbury, (red) *Global Lockdown: Race, Gender and the Prison Industrial Complex*, förlag: Routledge 2005b.
  - 10 Pateman 1988; Miriam 2005, s. 1-17.
  - 11 Miriam 2005, s. 13.
  - 12 Nils Christie: "The Ideal Victim", *From Crime Policy to Victim Policy. Reorienting the Justice System*, E. A. Fattah (red.), MacMillan 1986, s. 17-30.
  - 13 Simon Green: "Crime, Victimization and Vulnerability", *Handbook of Victims and Victimology*, Sandra Walklate (red.), Willan Publishing 2007, s. 91-119.
  - 14 Basia Spalek: *Crime Victims. Theory, Policy and Practice*, Palgrave Macmillan 2005; E. A. Stanko: "Women, Crime and Fear", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 539, 1995, s.46-58.
  - 15 Liz Kelly: *Presentation av rapport*, EU-projekt, Stockholm 2009.
  - 16 Christie 1986, s. 17-30.
  - 17 Kristin L. Taylor: *Crime in Context. A Critical Criminology of Market Societies*, Polity Press 1999.
  - 18 Green 2007, s. 91-119; Spalek 2005.
  - 19 Paulina de los Reyes: "Kulturella stereotypier och våldsoffrens utsatthet", *Utsatta och sårbara brottsoffer*, Magnus Lindgren, Karl-Åke Petterson och Bo Hägglund (red.), Jure förlag 2004, s. 101-120.
  - 20 Susanne Dodillet: *Är sex arbete? Svensk och tysk prostitutionspolitik sedan 1970-talet*, Vertigo 2009, s. 483.
  - 21 Dodillet 2009, s. 483.
  - 22 Green 2007, s. 91-119.
  - 23 Pamela Davies: "Lessons from the Gender Agenda", *Handbook of Victims and Victimology*, Sandra Walklate (red.), Willan Publishing 2007, s. 175-202.
  - 24 Davies 2007.
  - 25 Christie 1986.
  - 26 Amartya Sen: *Inequality Reexamined* (elektronisk resurs), Oxford University Press 1995, s. 122-125.
  - 27 Saskia Sassen: "Womens Burden. Counter-Geographies of Globalization and the Feminization of Survival", *Nordic Journal of International Law*, vol. 71, 2002:2, s. 255-274.
  - 28 Nicholas Riasanovsky: *A History of Russia*, Oxford University Press 2005; Sassen 2002; Kristina Abiala: "The Republic of Moldova: Prostitution and Trafficking in Women", *International Approaches to Prostitution. Law And Policy In Europe and Asia*, G. Gangoli och N. Westmarland (red.), Policy Press 2006, s. 93,
  - 29 Sassen 2002, s. 273.
  - 30 Sassen 2002, s. 270 ff.
  - 31 IOM är en mellanstatlig global institution med permanent observatörstatus i FN, bildad år 1955. IOM samarbetar med mellanstatliga och globala organ samt NGO:s. IOM arbetar med migrationsfrågor utifrån ett brett perspektiv.
  - 32 Enkätsvaren från de drygt 13 000 uppgiftslämnarna finns redovisade på IOMs hemsida i diagram. För att få ta del av själva underlagen för diagrammen krävs att man fyller i en beställningsblankett som forskare, som också finns på deras hemsida. För att ta del av de uppgifter som ligger till grund för min undersökning, har

- en handläggare på IOM tagit sig tid att plocka fram uppgift för uppgift redovisade land för land och skickat dem i excel-filer. Ett stort tack till Ayima Okeeva på IOM som hjälpt mig med detta.
- 33 Ukraina har 3577 personer med i undersökningen, medan det från Ryssland finns 238 personer. Svarsandelen varierar också kraftigt mellan länderna. I diagrammen framgår svarsandel på olika frågor och från olika länder. Den varierande svarsandelen påverkar vilken vikt man kan fästa vid skillnader mellan länderna. Tyvärr finns inte uppgifter om föräldraskap och antal barn samt inkomst före traffickingeringen åtkomligt för varje enskilt land och enskild uppgiftslämnare.
- 34 IOM har sedan FN-definitionen av trafficking är 2000 samlat in primärdata om traffickerade kvinnor, män och barn. IOM identifierade ett behov av detta då alltför lite datainsamling dittills baserats på standardiserade metoder och jämförbara indikatorer. IOMs Counter Trafficking Module (CTM) Database utvecklades för att vara ett verktyg inom forskning och ge en mer rättvis bild av en gömd grupp.
- 35 I snitt har en tredjedel av de traffickerade själva lämnat in uppgifterna, annars är det myndigheter (cirka en tredjedel) eller NGO (cirka en tredjedel) eller kund (nägra procent) som lämnat in uppgifterna. I de länder där det förekommer en större andel män och fler med högre utbildning – Vitryssland, Ukraina och Uzbekistan – är det ovanligare att det är NGO:s som förmedlar uppgifterna och vanligare att det är uppgiftslämnaren själv eller kunden. Svarsandelen är överlag, för alla frågor, störst i de länder där uppgiftslämnaren är den traffickerade själv.
- 36 5508 personer av totalt 7556 svarande uppger att de traffickerats för sexuella ändamål.
- 37 Med de "fattigaste länderna" menar jag här de länder där andelen i enkätmaterial som uppger sig vara mycket fattiga är störst, inte de länder där BNP är lägst.
- 38 Liz Kelly: *Journeys of Jeopardy: A Review of Research on Trafficking in Women and Children in Europe*, International Organization of Migration 2002, s. 23 ff.
- 39 Lynellyn D. Long.: "Anthropological Perspectives on the Trafficking of Women for Sexual Exploitation", *International Migration*, vol.42, 2004, s. 13.
- 40 Marina Della Giusta, Maria Laura Di Tommaso och Steinar Strom: *Sex Markets. A Denied Industry*, Routledge 2008, s. 66-70.
- 41 Long 2004, s. 11 ff.
- 42 Long 2004, s. 25.
- 43 Kelly 2002, s. 30; Irena Omelaniuk, "Trafficking in Human Beings", *United Nations Expert Group Meeting on International Migration and Development*, Förenta Nationerna 2005, s. 6.
- 44 Donna Hughes: "Supplying Women for the Sex Industry. Trafficking from the Russian Federation", *Sexuality and Gender in Postcommunist Eastern Europe and Russia*, A. Stulhofer och T. Sandfort, Haworth 2005, s. 13 f.
- 45 Kathryn Farr: *Sex trafficking: The Global Market in Women and Children*, Worth Publishers 2005, s. 144; Rosalind Marsh: *Women in Russia and Ukraine*, Cambridge University Press 1996, s. 19; Hughes 2005, s.13f.
- 46 Hughes 2005, s. 219 ff; Kelly 2002, s. 30, s. 243;.
- 47 Omelaniuk 2005, s. 5 f; Kelly 2002, s. 31.
- 48 Abiala 2006, s. 93.
- 49 Omelaniuk 2005, s. 5 ff.
- 50 Farr 2005, s. 45 f.
- 51 År 2008 presenterades en ny undersökning om arbetssituationen för trafficking-offer för sexuella ändamål. Enkät svar insamlade av IOM från drygt 3000 kvinnor redovisas i Della Giusta, Di Tommaso och Ström 2008. Nästan hälften av kvinnorna svarade att de tilläts använda kondom regelbundet, men 40 procent fick inte detta skydd regelbundet och 8,5 procent fick aldrig använda kondom. På frågan om de kunde påverka valet av kund så svarade endast 627 kvinnor, men de svarade entydigt, 96 procent nej och under 1 pro-

cent ja. 88 procent av dessa drygt 600 kvinnor svarade också nej på frågan om de kunde påverka vilken sexuell tjänst de skulle utföra. Över hälften av 2400 svarande kvinnor förvägrades medicinsk vård, bara 8 procent fick det regelbundet och 16 procent om det var akutvård. Nästan alla kvinnor svarade på frågor om övergrepp och kringskurna rättigheter. De flesta, 82 procent, utsattes för övergrepp. Förövare var oftast andra än alternativen hallick (11 procent), övervakare (24 procent) och kund (11 procent). De mest förekommande övergreppen var att nekas grundläggande behov som vård, mat, medicin. Sexuellt våld utsattes 17 procent för, psykisk misshandel 8,5 procent, hot 6,5 procent och fysisk misshandel 3 procent. Kvinnorna fick inte röra sig fritt, de var under övervakning eller inlåsta. Endast 6 procent av kvinnorna kunde röra sig fritt. Vidare redovisas att kvinnorna i snitt arbetar 7 dagar i veckan, 13 timmar om dagen och tar emot 5 kunder per dag.

- 52 Berättelse hämtad från Svea Hovrätt 2007-09-21 Mål nr B-548807. I domen kallas flickan A.
- 53 Berättelse ur dom meddelad 2003-12-18 av Hovrätten för Västra Sverige, ref. nr 40008043. Malwina är namnet i domen.
- 54 SOU 2008:41, Svea Hovrätt 2006-09-19, B 3651-06. I domen, där flera kvinnor ingår, kallas den aktuella kvinnan E.
- 55 Berättelsen är hämtad ur Svea hovrätt 2003-26-06, mål B 3065-03. Åtalet gäller koppleri.
- 56 Kelly 2002, s. 23ff.
- 57 Hughes 2005, s. 224.
- 58 Hughes 2005, s. 219 ff.
- 59 Kempadoo 2005a, s. xiv ff.

Nyckelord

Feminism, trafficking, illegal handel, prostitution, viktimologi, mänskliga rättigheter, brottsoffer, migration

Ninna Mörner

CBEES (Center for Baltic and East European Studies)

Södertörns högskola

141 89 Huddinge

ninna.morner@gmail.com